

RAQAMLI MATN TUSHUNCHASI VA UNING BOSHLANG‘ICH TA’LIMDAGI DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Zokirova Sohiba Muxtoraliyevna

Farg‘ona davlat universiteti professori

E-mail: szokirova1987@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23314838>

Annotatsiya. Tezisa "raqamli matn" tushunchasining mazmuni, uning an'anaviy matndan farqlovchi belgilari hamda boshlang'ich ta'limdagi didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisini raqamli matn yaratishga tayyorlash zarurati asoslangan.

Kalit so'zlar: raqamli matn, multimodallik, gipermatn, boshlang'ich ta'lim, o'qish savodxonligi, bo'lajak o'qituvchi.

Аннотация: В тезисе раскрываются содержание понятия «цифровой текст», его отличительные особенности по сравнению с традиционным текстом, а также дидактические возможности его использования в начальном образовании. Обосновывается необходимость подготовки будущих учителей начальных классов к созданию цифровых текстов.

Ключевые слова: цифровой текст, мультимодальность, гипертекст, начальное образование, читательская грамотность, будущий учитель.

Abstract: The thesis explores the concept of "digital text," its distinguishing features in comparison with traditional text, and its didactic potential in primary education. It also substantiates the need to prepare prospective primary school teachers to create digital texts.

Keywords: digital text, multimodality, hypertext, primary education, reading literacy, prospective teacher.

Zamonaviy boshlang'ich sinf o'quvchisi matn bilan faqat darslik sahifasida emas, balki planshet, telefon va interaktiv doska ekranida ham uchrashadi. Bu holat "matn" tushunchasining o'zini qayta ko'rib chiqishni, o'qituvchi tayyorlash mazmuniga esa raqamli matn bilan ishlash, eng avvalo uni yarata olishga oid tayyorgarlikni kiritishni taqozo etadi. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasida ta'limning barcha bosqichlarida raqamli ko'nikmalarni rivojlantirish vazifasi qo'yilgani [1] ham masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi.

Lingvistikada matn tugallangan, maqsadga yo'naltirilgan, mazmunan va shaklan bog'langan nutqiy asar sifatida ta'riflanadi; uning asosiy kategoriyalari sifatida informativlik, bog'lanishlilik, yaxlitlik va tugallanganlik ko'rsatiladi [2]. Raqamli matn ushbu kategoriyalarni saqlagan holda yangi sifatlar kasb etadi. G.Kress ta'kidlaganidek, yangi media davrida ma'no faqat yozuv orqali emas, balki tasvir, rang, tovush, harakat kabi bir necha vosita orqali hosil qilinadi, sahifa o'rnini ekran egallaydi [3].

Tahlil asosida raqamli matnning quyidagi farqlovchi belgilarini ajratish mumkin:

— *multimodallik:* so'z, tasvir, tovush va video bir butun ma'noni birgalikda yaratadi;

— *gipermatnlilik:* matn qismlari havolalar orqali bog'lanadi, o'qish yo'nalishini o'quvchining o'zi tanlaydi;

— *interaktivlik*: o‘quvchi matnga ta’sir ko‘rsatadi – tanlaydi, javob beradi, sudrab joylashtiradi;

— *o‘zgaruvchanlik*: matn oson tahrirlanadi, to‘ldiriladi va yangilanadi;

— *hamkorlikda yaratilish*: bir matn ustida bir necha muallif bir vaqtda ishlashi mumkin.

Shunga ko‘ra, raqamli matn – raqamli muhitda yaratiladigan va mavjud bo‘ladigan, verbal hamda noverbal ifoda vositalarini uyg‘unlashtirgan, muayyan adresatga yo‘naltirilgan yaxlit kommunikativ birlikdir.

Raqamli matnning boshlang‘ich ta’limdagi didaktik imkoniyatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi.

Birinchidan, ko‘rgazmalilikni yangi darajaga ko‘taradi. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchida ko‘rgazmali-obrazli tafakkur yetakchi bo‘lib, mavhum tushuncha tasvir va harakat bilan birga berilganda osonroq o‘zlashtiriladi. R.Mayer tadqiqotlariga ko‘ra, o‘quvchilar faqat so‘zdan ko‘ra so‘z va tasvir uyg‘unligidan yaxshiroq o‘rganadi, biroq bu uyg‘unlik mazmunga xizmat qilgandagina samara beradi [4].

Ikkinchidan, o‘qish motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlaydi. Ovozli hikoya, interaktiv ertak yoki o‘quvchi tanloviga qarab davom etadigan syujet bolani matn bilan faol muloqotga tortadi.

Uchinchidan, ta’limni tabaqalashtirish imkonini beradi. Bir matnning turli murakkablikdagi variantlari, lug‘at izohlari, ovozli o‘qib berish imkoniyati turli tayyorgarlikdagi o‘quvchilarga mos sharoit yaratadi.

To‘rtinchidan, o‘quvchining o‘zini muallifga aylantiradi. O‘quvchi o‘qituvchi rahbarligida sodda raqamli hikoya yaratar ekan, bog‘lanishli nutqi, ijodkorligi va dastlabki raqamli savodxonligi birgalikda rivojlanadi.

Beshinchidan, fanlararo integratsiyani ta’minlaydi: ona tili va o‘qish savodxonligi, matematika, tabiiy fanlar, tasviriy san’at mazmuni yagona hikoya doirasida birlashishi mumkin.

Shu bilan birga, raqamli matn o‘z-o‘zidan samarali bo‘lmaydi. Ortiqcha animatsiya va bezaklar diqqatni chalg‘itadi, haddan tashqari uzoq ekran vaqti bola salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, sifatsiz yoki yoshga mos bo‘lmagan mazmun tarbiyaviy jihatdan zararli bo‘lishi mumkin. Demak, hal qiluvchi omil – matnni tanlaydigan va yaratadigan o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligidir. O‘qituvchining raqamli kompetensiyalari bo‘yicha Yevropa doirasida raqamli resurslarni yaratish va moslashtirish alohida kompetensiya sifatida ko‘rsatilgani [5] bejiz emas.

Xulosa. Raqamli matn an’anaviy matnning muhim kategoriyalarini saqlagan holda multimodallik, gipermatnlilik, interaktivlik va o‘zgaruvchanlik belgilariga ega yangi kommunikativ birlikdir. U boshlang‘ich ta’limda ko‘rgazmalilik, motivatsiya, tabaqalashtirish, o‘quvchi ijodkorligi va fanlararo integratsiyani ta’minlash imkonini beradi. Bu imkoniyatlarning ro‘yobga chiqishi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisida raqamli matn yaratish kompetensiyasini maqsadli rivojlantirishni talab etadi; bunda kichik maktab yoshidagi o‘quvchi idrokiga eng yaqin shakl – hikoyaga tayanadigan narrativ yondashuv istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-6079-son Farmoni // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).

2. Гальперин И.П. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981.
3. Kress G. Literacy in the New Media Age. – London: Routledge, 2003.
4. Mayer R.E. Multimedia Learning. 2nd ed. – New York: Cambridge University Press, 2009.
5. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017.